

О. Г. Давиденко,
аспірант кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою
Національної академії державного управління при Президенті України

DOI: 10.32702/2306-6814.2018.23.139

ТЕОРЕТИКО-ОРГАНІЗАЦІЙНІ ПРИНЦИПИ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ СИСТЕМОЮ ПРОФІЛАКТИКИ ТА ПРОТИДІЇ ЗАГРОЗАМ СУСПІЛЬНО-ПОЛІТИЧНІЙ СТАБІЛЬНОСТІ

O. Davydenko,
Postgraduate student of division of European integration and globalization and management of national security of the
National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

THEORETICAL-ORGANIZATIONAL PRINCIPLES OF STATE MANAGEMENT OF THE SYSTEM OF PREVENTION AND COUNTERACTION TO THREATS TO SOCIAL AND POLITICAL STABILITY

У статті визначено закономірності забезпечення суспільно-політичної стабільності та виокремлено дві групи закономірностей державного управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній, а саме: залежність державного управління вказаною системою від: особливостей безпекового середовища, політичного режиму та характеру офіційного внутрішньополітичного дискурсу; організаційного середовища держави. На основі цих закономірностей запропоновано авторський варіант градації принципів державного управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності: загальні (методологічні), які необхідні для визначення місії системи профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності, які розробляються на основі закономірностей першої групи; спеціальні (організаційні), на основі яких можлива реалізація місії системи профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності, які розробляються на основі закономірностей другої групи.

The article defines the patterns of ensuring social and political stability and from the perspective of scientific interpretation identifies two groups of patterns of the state management of the system of prevention and counteraction to threats to socio-political stability, namely, the dependence of the state governance of this system on: the features of the security environment, the political regime and the nature of the official internal political discourse; the organizational environment of the state.

On the basis of these patterns the author proposes gradation of the principles of state management of the system of prevention and counteraction to the threats to social and political stability: general (methodological), that are necessary to define the mission of the system of prevention and counteraction to threats to socio-political stability, which are developed based on the laws of the first group; special (organizational), that enable the implementation of the mission of the system of prevention and counteraction to threats to social and political stability, which are developed on the basis of the laws of the second group.

Determining the objective laws and principles of the state management of the system of prevention and counteraction to threats to social and political stability is an important element of the theoretical and methodological approach to scientific understanding of the practical realization of the tasks of ensuring the social and political stability in Ukraine. Based on these principles, it is possible to formulate the following requirements for the state management activities to ensure the socio-political stability of Ukraine in modern conditions: consistency, purposefulness, continuity, planning, activity, flexibility.

A promising direction for further research is the definition of the mission, functions and tasks of the system of prevention and counteraction to threats to social and political stability, taking into account the current trends of geopolitical confrontation.

It is considered necessary to define the mission, functions and tasks of the system of prevention and counteraction to threats to social and political stability, taking into account the current trends of the geopolitical confrontation.

Ключові слова: системно-ситуативний підхід, сцієнтистська парадигма державного управління, закономірності забезпечення суспільно-політичної стабільності, закономірності та принципи державного управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності.

Key words: system-situational approach, scientific paradigm of state management, patterns of ensuring social and political stability, patterns and principles of state management of the system of prevention and counteraction to threats to social and political stability.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Застосування інноваційних руйнівних технологій в ході геополітичного протиборства між державами у вирішальній мірі визначають послаблення системи національної безпеки держав-супротивників. Саме тому в Стратегії національної безпеки України однією з актуальних загроз національним інтересам визначено підрив суспільно-політичної стабільності з метою знищення держави Україна [1]. За таких умов, що склалися існує нагальна необхідність створення ефективної системи забезпечення національної безпеки України та системи профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності як її складової.

Ця обставина і визначає зв'язок загальної проблеми з найбільш важливими науковими та практичними завданнями дослідження державно-управлінських проблем забезпечення суспільно-політичної стабільності України в умовах зовнішнього інспірування соціальних конфліктів.

На підставі аналізу актуальних досліджень і наукових публікацій можна зробити висновок про те, що державно-управлінськими проблемами забезпечення суспільно-політичної стабільності переймалися такі вітчизняні дослідники: О. Руденко (теоретико-методологічні засади дослідження суспільної стабільності в науці державного управління) [2], О. Валецький (аналіз загроз стабільності в упровадженні політики реформ) [3], Г. Ситник, М. Орел (типологія дестабілізації суспільно-політичної системи) [4], О. Уткін (регіональний аспект забезпечення суспільно-політичної стабільності) [5], М. Шевченко (технології державного реагування на загрози дестабілізації суспільно-політичної системи) [6].

ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Незважаючи на значний науковий доробок вітчизняних дослідників державно-управлінських проблем забезпечення суспільно-політичної стабільності, маємо констатувати, що сьогодні ще обмаль праць, в яких би досліджувалися теоретичні засади державного управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є визначення теоретико-організаційних принципів державного управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Визначення теоретико-організаційних принципів державного управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності будемо здійснювати в рамках системно-ситуаційного підходу з використанням сцієнтистської парадигми державного управління, яка розглядає останнє як специфічну галузь наукового знання, що реалізується в діяльності держави [7, с. 22]. При цьому будемо використовувати модель взаємообумовленості законів, закономірностей і принципів державного управління, яку запропонувала Н. Виноградова в [8]. Ця модель дозволить нам розглянути механізм опредмечування закономірностей державного управління системою

Рис. 1. Модель взаємообумовленості законів, закономірностей і принципів державного управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності

профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності у принципі управління вказаною системою (див. рис. 1).

Попередньо розглянемо закони соціального управління, суспільного розвитку, розвитку і безпеки, політичні та соціальні закономірності, які є детермінантами закономірностей забезпечення суспільно-політичній стабільності.

Науковими законами соціального управління є: закон необхідної різноманітності; закон інтеграції управління; закон спеціалізації управління; закон економії часу; закон пріоритетності соціальних цілей; закон зростання суб'єктності та інтелектуальності управління; закон домінування глобальної мети системи; закон доктринальності; закон розвитку самодіяльності кожної підструктури [9, с. 245—246].

Провідними науковими законами суспільного розвитку є діалектичні закони заперечення заперечень та боротьби і єдності протилежностей [9, с. 247], а також закони про механізми реалізації двох основних функцій життєдіяльності соціальних систем і людини як соціальної істоти — функцій розвитку та безпеки, джерелах і рушійних силах цього механізму [10, с. 58].

Найважливішими законами розвитку і безпеки є [10, с. 64]:

1. Стабільність і безпека буття визначаються достатністю і збалансованістю двох найважливіших функцій — функцій безпеки та розвитку.

2. Рівень розвитку соціальної організації визначається рівнем розвитку потреб та інтересів людини.

3. Рівень безпеки соціальної організації визначається рівнем задоволення потреб та інтересів людини, рівнем гармонічної збалансованості інтересів учасників соціального процесу.

4. Рівень розвитку потреб та інтересів людини визначається рівнем освіти, науки та культури.

Політичними закономірностями є необхідні й суттєві, стійкі й повторювальні зв'язки у процесі політичних відносин і діяльності, функціонування і розвитку політичного життя, взаємодії політики з іншими сферами суспільного життя [9, с. 250].

Соціальними закономірностями є стійкі, повторювальні та змістовні характеристики трансформації соціального середовища [9, с. 250].

Отже, наукові закони соціального управління, суспільного розвитку, розвитку та безпеки, політичні та соціальні закономірності є надзвичайно зручними для виявлення закономірностей забезпечення суспільно-політичній стабільності. Під останніми пропонуємо розуміють залежність ступеню стабільності суспільно-політичній системи від ступеней єдності суспільства та стабільності економіки, від характеру кризи та типу дебаланізації, від оптимальності прийнятих державно-управлінських рішень щодо стабілізації.

На підставі аналізу взаємообумовленості наукових законів соціального управління, суспільного розвитку, розвитку та безпеки, політичних та соціальних закономірностей нами визначено наступні закономірності забезпечення суспільно-політичній стабільності.

Перша закономірність — залежність єдності суспільства як збалансованої та врівноваженої системи від цінностей і консенсусу інтересів.

Друга закономірність — обумовленість суспільно-політичній стабільності стабільною економікою; рівновагою між функціонуючими владними структурами; наявністю у суспільстві хоча б елементарної злагоди, що досягається конструктивною інформаційною політикою; стабільністю центральної влади.

Третя закономірність — виникнення суспільно-політичної (загальнонаціональної) кризи обумовлене наявністю та каскадним ефектом прояву урядової, парламентської, конституційної кризи.

Четверта закономірність — залежність оптимальності рішень щодо застосування методів та засобів стабілізації суспільно-політичної системи від типу дестабілізації (еволюційна, модернізаційна, трансформаційна) та ієрархічного рівня загроз суспільно-політичній стабільності (мікрополітичний, макрополітичний рівні).

Отже, наукові закони соціального управління та суспільного розвитку, розвитку та безпеки, політичні та соціальні закономірності визначають закономірності забезпечення суспільно-політичної стабільності. Останні, в свою чергу, визначальним чином впливають на визначення закономірностей державного управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності, які опредмечуються в нормативно-правових актах (законах юридичних) та формулюються в законах державного управління (наукових). Закономірності державного управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності також впливають на формування принципів державного управління у цій сфері. З іншого боку, і принципи державного управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності, розпредмечуючись у поведінці конкретного управлінця, можуть визначати закономірності державного управління, які у свою чергу, певним чином, формують закономірності забезпечення суспільно-політичної стабільності.

На нашу думку, закономірності державного управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності — це об'єктивно існуючі, стійкі, необхідні, такі, що повторюються, взаємозв'язки між процесами та явищами в державному управлінні системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності, без яких останнє втрачає характер наукового обґрунтованого процесу і не може бути ефективним та результативним. Ці закономірності державного управління, що пізнаються на теоретичному рівні пізнання, набувають предметності загалом у таких формах: Конституція України; Закон України; Постанова Верховної Ради України; Указ Президента України; послання; концепція; модель; нормативи; програма; стандарт; тариф; хартія тощо.

Використовуючи результати наукових розробок щодо закономірностей та принципів соціального управління безпекою соціальних систем [6] пропонуємо, виокремити дві групи принципів державного управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності, а саме принципи, які визначають зміст державного управління та принципи організації процесу управління. На цьому рівні розробки проблеми пропонуємо виділити дві основні групи закономірностей державного управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності.

Перша група закономірностей відображає залежність природи державного управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній

стабільності, її місця в інструментарії та феноменології державного управління від:

- 1) особливостей безпечного середовища, а саме:
  - а) зміни ролі і місця інформаційних інститутів суспільства в сучасних процесах соціальних змін;
  - б) трансформацій технологій боротьби з державністю, що характеризується зміною парадигми та форм насильства;
  - в) характеру суспільно-політичних умов, національної могутності держав (суб'єктів політичної боротьби);
- 2) політичного режиму та характеру офіційного внутрішньополітичного дискурсу в якому представлено: пріоритети внутрішньої політики; розуміння загроз суспільно-політичній стабільності та методи реагування на них.

Другу групу закономірностей складають залежності організаційних форм державного управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності від організаційного середовища держави:

- а) призначення і структури органів державного управління, що здійснюють цю роботу, їхні матеріально-технічні та управлінські можливості;
- б) рівня управлінської культури кадрового складу, що здійснюють профілактику та протидію загрозам суспільно-політичній стабільності;
- в) загальної та поточної ефективності системи профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності;
- г) рівня науково-методичного та правового забезпечення заходів щодо профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності;
- д) умов здійснення забезпечення суспільно-політичної стабільності (умови миру та війни).

Зазначені вихідні положення дозволяють виокремити принципи державного управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності.

На нашу думку, принципи державного управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності — це найбільш загальні положення, ідеї, засадничі правила і рекомендації, якими слід керуватися при організації і здійсненні цієї діяльності.

Пропонуємо наступну градацію принципів: загальні (методологічні), які необхідні для визначення місії системи профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності та побудови цієї системи, які розробляються на основі закономірностей першої групи; спеціальні (організаційні), на основі яких можлива реалізація місії системи профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності. Ці принципи розробляються на основі закономірностей другої групи.

До методологічних принципів пропонуємо віднести:

- 1) принцип науковості державного управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності. Цей принцип означає широке використання теоретичних засад, висновків і рекомендацій науки "Державне управління", політології, соціології, безпекознавства, та інших наук у процесі формування системи профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності, планування, виконання

та оцінки результатів діяльності органів державного управління щодо реагування на загрози суспільно-політичній стабільності;

2) принцип єдності теорії і практики державного управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності. Цей принцип передбачає не лише розвиток теоретичних засад державного управління національною безпекою, але й широке вивчення, узагальнення поширення позитивного досвіду забезпечення суспільно-політичної стабільності. Тобто він вимагає пошуку оптимального співвідношення двох процесів пізнання: від абстракції до конкретного і від накопиченого досвіду до осмислення загальних закономірностей становлення і розвитку системи профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності;

3) принцип верховенства права та законності в організації заходів профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності. Право і закон тут виступають головним, визначальним чинником у виробленні та реалізації цілей, засобів забезпечення суспільно-політичної стабільності. Вони також формують межі та можливість даного виду забезпечення;

4) принцип підпорядкованості мети, функцій та завдань системи профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності положенням ідеології національної безпеки, національним цілям визначених у Стратегії національної безпеки України, що забезпечує цілісність вказаної системи, що охоплена єдиним стратегічним задумом відстоювання національних інтересів.

До спеціальних (організаційних) принципів державного управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності можна віднести такі:

1) принцип оптимальної відповідності цілей системи профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності, її структури та функцій, динаміки і організаційно-управлінських процесів. Слідування цьому принципу передбачає відповідність загальних можливостей реалізації функцій системи профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності цілям політики національної безпеки, соціальної, інформаційної та економічної політиці, темпам і змістовним змінам у державно-управлінській практиці;

2) принципи плановості і послідовності реалізації державно-управлінського впливу на процеси забезпечення суспільно-політичної стабільності. До цієї підгрупи принципів відносяться: принцип єдності; принцип участі; принцип безперервності; принцип гнучкості; принцип точності; принцип конкретності і цілеспрямованості заходів; принцип комплексного підходу до планування забезпечення суспільно-політичної стабільності; принцип реалістичності плану; принцип особистої відповідальності за реалізацію кожного заходу забезпечення суспільно-політичної стабільності. Дотримання цих принципів передбачає поступовість та поетапність у розробці та реалізації заходів забезпечення суспільно-політичної стабільності;

3) принцип оперативності передбачає своєчасність та адекватність заходів державного реагування на загрози суспільно-політичній стабільності, що пов'язано

із мінливістю зовнішнього і внутрішнього безпекового середовища.

Ці принципи взаємопов'язані і реалізуються в єдності.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Враховуючи вищенаведені викладки підсумуємо:

1. Визначено закономірності забезпечення суспільно-політичної стабільності: залежність єдності суспільства як збалансованої та врівноваженої системи від цінностей і консенсусу інтересів; обумовленість суспільно-політичної стабільності стабільною економікою, рівновагою між функціонуючими владними структурами, наявністю у суспільстві хоча б елементарної злагоди, стабільністю центральної влади; виникнення суспільно-політичної кризи обумовлене наявністю та каскадним ефектом прояву урядової, парламентської, конституційної криз; залежність оптимальності рішень щодо застосування методів та засобів стабілізації суспільно-політичної системи від типу дестабілізації та ієрархічного рівня загроз суспільно-політичній стабільності.

2. Із сцієнтистської точки зору виокремлено дві групи закономірностей державного управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності, а саме: 1) залежність його природи, місця в інструментарії та феноменології державного управління від: особливостей безпекового середовища, політичного режиму та характеру офіційного внутрішньополітичного дискурсу; 2) залежність організаційних форм державного управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності від організаційного середовища держави.

3. На основі визначених закономірностей державного управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності запропоновано авторський варіант градації принципів державного управління вказаною системою: загальні (методологічні), які необхідні для визначення місії системи профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності, які розробляються на основі закономірностей першої групи; спеціальні (організаційні), на основі яких можлива реалізація місії системи профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності, які розробляються на основі закономірностей другої групи.

Визначення об'єктивних закономірностей та принципів державного управління системою профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності є важливим елементом теоретико-методологічного підходу до наукового осмислення практичної реалізації завдань забезпечення суспільно-політичної стабільності України. Виходячи із вказаних принципів, можна сформулювати такі вимоги до державно-управлінської діяльності щодо забезпечення суспільно-політичної стабільності України в сучасних умовах: системність, цілеспрямованість, безперервність, плановість, активність, гнучкість.

Перспективним напрямом подальших досліджень вбачається визначення місії, функцій та завдань систе-

ми профілактики та протидії загрозам суспільно-політичній стабільності з урахуванням сучасних тенденцій геополітичного протиборства.

Література:

1. Указ Президента України "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року "Про Стратегію національної безпеки України" від 26 травня 2015 року № 287 / 2015 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>
2. Руденко О.М. Теоретико-методологічні засади дослідження суспільної стабільності в науці державного управління: автореф. дис. ... д-ра. наук з держ. упр.: 25.00.01 / Руденко О.М. — К., 2011. — 39 с.
3. Валецький О.Л. Держава і реформи в Україні: аналіз державної політики в умовах трансформації суспільства: монографія / О.Л. Валецький. — К.: НАДУ, 2007. — 316 с.
4. Ситник Г.П. Концептуальні засади диференціації типів дестабілізації суспільно-політичної системи та її аналізу у контексті забезпечення національної безпеки / Г.П. Ситник, М.Г. Орел // Науково-інформаційний вісник Академії національної безпеки. — 2016. — № 3—4 (11—12). — С. 8—31.
5. Уткін О.І. Соціально-політична стабільність у регіоні: етнополітичні та міжконфесійні чинники: монографія / О.І. Уткін. — К.: НІСД, 1998. — 160 с.
6. Шевченко М.М. Філософсько-методологічні засади державно-управлінської діяльності щодо забезпечення суспільно-політичної стабільності / М.М. Шевченко // Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. — 2017. — № 2 (10). — С. 103—111.
7. Методологія державного управління як галузі науки: наук. розробка / Авт. кол.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.О. Краснейчук. — К.: НАДУ, 2010. — 32 с.
8. Виноградова Н.Л. Взаємообумовленість принципів і закономірностей державного управління: теоретико-методологічний аспект [Текст]: автореф. дис... канд. наук з держ. упр.: 25.00.01 / Виноградова Н.Л.; Дніпропетровський регіональний ін-т держ. управління Національної академії держ. управління при Президенті України. — Д., 2008. — 20 с.
9. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна. — К.: НАДУ, 2010. — 820 с.
10. Минаев Г.А. Безопасность организации: учебник / Г.А. Минаев. — К.: КНТ, 2009. — 440 с.

References:

1. The President of Ukraine (2015), Decree "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine on May 6, 2015 "On National Security Strategy of Ukraine", available at: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015> (Accessed 10 Nov 2018).
  2. Rudenko, O. M. (2011), "Theoretical and methodological principles of research of social stability in science of public administration", Ph.D. Thesis, Public Administration, NADU, Kyiv, Ukraine.
  3. Valevs'kyj, O.L. (2007), Derzhava i reformy v Ukraini: analiz derzhavnoi polityky v umovakh transformatsii suspil'stva [State and reforms in Ukraine: analysis of state policy in the context of the transformation of society], NADU, Kyiv, Ukraine.
  4. Sytnyk, H.P. (2016), "The conceptual basis of the differentiation of the types of destabilizing the socio-political system and its analysis in the context of national security", Naukovo-informatsijnyj visnyk Akademii natsional'noi bezpeky, vol. 3—4 (11—12), pp. 8—31.
  5. Utkin, O.I. (1998), Sotsial'no-politychna stabil'nist' u rehioni: etnopolitychni ta mizhkonfesijni chynnyk [Social and Political Stability in the Region: Ethno-political and Inter-religious Factors], NISS, Kyiv, Ukraine
  6. Shevchenko, M.M. (2017), "The philosophical-methodological basis of providing social-political stability in the conditions of external inspection of social conflicts", Problemy sotsial'noi roboty: filosofii, psykholohiia, sotsiolohiia, vol. 2 (10), pp. 103—111.
  7. Surmin, Y.P. Bakumenko, V.D. and Krasneichuk, A.O. (2010), Metodolohiia derzhavnoho upravlinnia iak haluzi nauky [Methodology of public administration as a branch of science], NADU, Kyiv, Ukraine.
  8. Vynogradova, N.L. (2008), "Interdependence of principles and regularities of public administration: theoretical and methodological aspect", Abstract of Ph.D., Public administration, Dnipropetrovs'k Regional Institute of Public Administration, National Academy of Public Administration, Office of the President of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
  9. Kovbasiuk, Yu.V. Troschyns'kyj, V.P. and Surmin, Yu.P. (2010), Entsyklopedychnyj slovnyk z derzhavnoho upravlinnia [Encyclopedic dictionary of public administration] NADU, Kyiv, Ukraine.
  10. Mynaev, G.A. (2009), Bezopasnost' organizacii [Security organization], KNT, Kyiv, Ukraine.
- Стаття надійшла до редакції 14.11.2018 р.*

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА